

УДК 37.011.015.311.041

Цина В. І.
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ НАЙВИЩИХ ОСОБИСТІСНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗАСОБАМИ ІСНУЮЧИХ СТРУКТУРНИХ КОНЦЕПЦІЙ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснюється пояснення і прогнозування з допомогою існуючих структурних концепцій спрямованості теорії особистісного зростання в напрямку найвищих особистісних досягнень. Аналізується пошук придатних існуючих структурних концепцій зростання особистості для уточнення фактів і співвідношення змінних у описі компонентів забезпечення найвищих особистісних досягнень. Основною стратегією дослідження концептуальних підходів до особистісного зростання стало формулювання робочих визначень у вигляді опису принципів, методів пояснення становлення і розвитку компонентів, що забезпечують найвищі особистісні досягнення. Розкрито сучасну теоретичну концепцію особистісного зростання в напрямку найвищих особистісних досягнень з допомогою гіпотетично стабільних характеристик структурних концепцій обґрунтування зростання особистості.

***Ключові слова:** особистісне зростання, досягнення, структурні концепції розвитку особистості.*

Особистісна орієнтація життя та мислення людини визначається системою ідей, побудов і принципів, які пояснюють організоване певним чином становлення особистості, а також прогнозують в часі певні її особистісні зміни. Така система пояснюючих і прогнозуючих взаємозв'язаних ідей, побудов і принципів розглядається нами як теоретична концепція. Створені людьми теорії є суб'єктивними і, тому, немає сенсу шукати абсолютно істинні концепції. Прийняття і довіра до існуючих теоретичних концепцій особистісного зростання людини визначаються відповідністю спостережень за практичними результатами особистісних досягнень тим поясненням і прогнозам цього зростання, що впливають із самих теоретичних концепцій. Тому для психолого-педагогічних наук продуктивним є пошук теоретичних концепцій (уявних теоретичних побудов), які є практичними і корисними для пояснення і прогнозування найвищих особистісних досягнень, а також достатньо широко охоплюють різноманітність феноменів, що розглядаються теорією: найвищі досягнення в освіті, професійній діяльності, спорті.

Пояснення і прогнозування особистісного зростання в напрямку найвищих особистісних досягнень визначаються існуючими структурними концепціями: мотивації, розвитку, особистісної зрілості, вивчення і пояснення криз, відхилень і їх коригування в напрямку ефективного

зростання особистості, розробленими у світовій персонології З. Фрейдом, А. Адлером, К. Г. Юнгом, Е. Еріксоном, Е. Фроммом, К. Хорні, Г. Олпортом, Р. Кеттелом, Г. Айзенком, Б. Ф. Скіннером і ін. персонологами [1; 2].

Аналіз концептуальних підходів до особистісного зростання людини сприяє виконанню двох завдань: перше – визначення понятійної основи, що сприяє поясненню функціонування взаємопов'язаних компонентів цього зростання, друге – прогнозування особливостей його функціонування, що до цього часу не вивчалися.

Провідними напрямками проведеного нами дослідження особистісного зростання людини стали унікальність її особистісних властивостей і індивідуальність траєкторії просування до максимально можливих особистісних досягнень. При цьому ми розв'язували дві проблеми: врахування великої кількості параметрів і відповідних концепцій, що характеризують особистісне зростання, а також питання якісної оцінки індивідуального особистісного зростання в напрямку найвищих особистісних досягнень.

Актуальність дослідження визначається необхідністю пояснення і прогнозування з допомогою існуючих структурних концепцій спрямованості теорії особистісного зростання в напрямку найвищих особистісних досягнень.

Метою нашого дослідження став пошук придатних існуючих структурних концепцій зростання особистості для уточнення фактів і співвідношення змінних у описі компонентів забезпечення найвищих особистісних досягнень.

Основною стратегією дослідження концептуальних підходів до особистісного зростання є формулювання робочих визначень у вигляді опису принципів, методів пояснення становлення і розвитку компонентів, що забезпечують найвищі особистісні досягнення.

Розкриємо сучасну теоретичну концепцію особистісного зростання в напрямку найвищих особистісних досягнень з допомогою гіпотетично стабільних характеристик структурних концепцій обґрунтування зростання особистості.

Концепції мотивації, або процесуальні аспекти здійснення особистісного зростання, розглядають динамічні, змінювані особливості спрямованості особистості на найвищі особистісні досягнення:

– в *індивідуальній теорії особистості* А. Адлера головною рушійною силою особистісного зростання визначається прагнення людини до переваги і подолання відчуття своєї неповноцінності;

– у *гуманістичній теорії особистості* Е. Фромма виділені потреби життєдіяльності людини, можливість задоволення яких обумовлює особистісне зростання: потреба в подоланні пасивності в житті і прагненні

до творчої діяльності; потреба в ідентичності як усвідомленні своєї сутності; потреба у відданості певній меті як сенсу життя;

– у *диспозиційній теорії особистості* Г. Олпорта визначальними елементами життєвої активності людини виступають домінуючі індивідуальні риси особистості, які побуджують її до тих видів життєвої активності, в яких ці риси можуть максимально проявитися.

Концепції розвитку особистості пояснюють та прогнозують особистісне зростання людини:

– *психодинамічний напрямок* в теорії особистості визначає рушіями досягнення більш високих рівнів розвитку особистості вивільнення енергії “его” внаслідок усвідомлення затримки задоволення особистісної потреби, заданої уявним образом майбутнього, а також “его”-ідеал, що веде особистість до встановлення для себе високих стандартів, обумовлюється заохочуванням і формується з того, що схвалюється і високо цініться соціумом, викликаючи в разі досягнення мети, почуття самоповаги і гордості;

– *теорія індивідуальної психології* А. Адлера обґрунтовує розвиток особистісного потенціалу індивідуальним шляхом, необхідністю значних зусиль у вихованні вродженого в людині прагнення до переваги, самотворення свого унікального стилю життя, свого творчого “Я” під впливом творчих здібностей особистості і формування якостей, обумовлених її віковим цензом, в соціальному оточенні: прагнення до лідерства, перевершення старших, ставши найкращим, незалежності, самостійності, суперництва, честолюбство і, в разі невдач, викликаних непомірно високими цілями, почуття неповноцінності, залежності. Найбільше значення для людини на шляху до найвищих особистісних досягнень є не те, що може здійснитися як абсолютно правильне, а те, що людина вважає абсолютно правильним для себе, тобто її недостатньо усвідомлені фіктивні прагнення;

– *аналітична теорія особистості* Г. Юнга серцевиною особистості, що має на меті прагнення до найвищих особистісних досягнень, визначає “самість”;

– *диспозиційний напрям вивчення особистості* зростання і змінюваність особистості пояснює через закріплення індивідуальних особливостей особистості в соціальних ситуаціях, у яких люди активно прагнуть опинитися з метою прояву їх особливостей, а також через найважливішу і центральну якість “самість”, що проявляється в аспектах самоідентичності, почуття самоповаги, гордості за особисті досягнення, визнання особистості іншими, яке необхідно підтримувати і не втратити. Узагальнене почуття самості сприяє реалізації прагнення особистості до самовдосконалення;

– *структурна теорія рис особистості* Р. Кеттела прогнозує можливість визначеності і передбачуваності особистісних досягнень в певних ситуаціях за проявом стійких комбінацій особистісних рис: основоположних (за ступенем значущості для високих досягнень); конституціональних і зовнішніх (за джерелом формування); здібностей, темпераменту, спрямованості (за модальністю вираження); загальних і унікальних (за широтою прояву);

– *теорія типів особистості* Г. Айзенка пояснює прояв найвищих особистісних досягнень ступенем виразу декількох суперрис у взаємодії з ситуаційними факторами їх прояву;

– *наукувально-біхевіоральний напрямок в теорії особистості* Б. Ф. Скіннера обґрунтовує концепцію підкріплення результатів особистісного зростання (успіх, змагання, гра, творчість) в різних режимах: неперервне підкріплення, підкріплення з постійним і варіативним співвідношенням та інтервалом.

Повна теорія особистісного зростання повинна пояснювати і пропонувати **концептуальні принципи вивчення і пояснення криз, відхилень**, що перешкоджають високим особистісним досягненням:

– *психодинамічна теорія особистості* розглядає чотири фактори обмеження рівнів особистісного зростання: фрустрація як незадоволення особистісних потреб внаслідок певних заборон з боку розвиваючих суб'єктів; надтурботливість обмежує самостійність особистості; фіксація як затримка або зупинка на певному рівні особистісних досягнень; регресії як повернення на попередні стадії особистісного зростання;

– *індивідуальна теорія особистості* у поясненні криз і відхилень від зростання особистісних досягнень підкреслює важливість розуміння стилю життя людини, усвідомлення нею своїх труднощів і підсилення її соціального інтересу;

– *гуманістична теорія* Е. Фромма вказує на можливе відчуття самотності внаслідок високого ступеня свободи вибору траєкторії власного особистісного зростання, що обумовлює прояв таких стратегій уникнення свободи: авторитаризм як надмірна залежність і підлеглість чи прагнення до домінування над іншими; деструктивність як подолання відчуття неповноцінності підкоренням іншим; абсолютна підлеглість соціальним нормам як прагнення особистості стати схожою на всіх інших, такою, якою її хочуть бачити.

Концепції особистісної зрілості розглядають питання складових успішного особистісного зростання в напрямку найвищих особистісних досягнень:

– *психоаналітична концепція особистості* К. Г. Юнга прогнозує повну самореалізацію особистості як найвищий рівень особистісних досягнень

шляхом об'єднання всіх особистісних рис навколо її центру – “самості”, що є доступним лише для здібних людей, які приділяють достатньо часу для тривалого особистісного зростання;

– *“его”-теорія* Е. Еріксона пояснює досягнення людиною високих рівнів особистісної зрілості у кожний віковий період кризою – поворотним пунктом, проблемою в особистісному зростанні, яка стає його рушійною силою;

– *соціокультурна теорія особистості* К. Хорні зрілість особистості визначає уміннями гнучко реагувати на різні ситуації, легко підбирати необхідні стратегії для високих особистісних досягнень у змінюваних обставинах;

– у *диспозиційній теорії особистості* Г. Олпорта люди характеризуються цілеспрямованою орієнтацією на майбутнє і постійним зростанням, що визначається ознаками реалістичності, досвіду, компетентності і професіоналізму, прагненням досягнення особистісно-значущих і реальних цілей, володінням системою цінностей, що слугує філософією життя, містить головну мету і наповнює життя смыслом.

Концепції коригування відхилень від ефективного особистісного зростання мають вирішальне значення для фасилітації (сприяння) позитивним змінам у особистісних досягненнях:

– *психодинамічна теорія особистості* З. Фрейда визначає поштовхом для визначних особистісних досягнень сублімацію, яка пов'язана не з стримуванням, а відведенням енергії небажаних імпульсів за сприятливими для особистісного зростання каналами;

– *індивідуальна психологія особистості* основною метою коригування відхилень у особистісному зростанні визначає розвиток соціального інтересу і докладання власних зусиль для досягнення соціально-корисних цілей;

– *гуманістична теорія особистості* пропонує позбавлення людини власного почуття неповноцінності шляхом набуття досвіду позитивної свободи, яка передбачає вільне, непримусове поєднання соціально-значущих потреб з внутрішніми особистісними потребами людини;

– *научувально-бехівіоральний напрям теорії особистості* Б. Ф. Скіннера визнає покарання неефективним засобом коригування небажаної спрямованості особистісного зростання, оскільки воно викликає негативні емоційні супутні ефекти: тривогу, втрату впевненості й ін. Найефективнішим методом для усунення небажаних особистісних проявів Б. Ф. Скіннер визнавав позитивне підкріплення бажаних особистісних досягнень, можливості якого повинні стати стратегіями особистісного зростання людини.

Аналітичний огляд структурних концепцій теорії особистісного зростання з погляду їх ефективності для пояснення і прогнозування

найвищих особистісних досягнень дає можливість сформулювати такі висновки:

Мотивація особистості на найвищі особистісні досягнення визначається прагненням людини до відданості певній меті як сенсу життя, переваги, творчої діяльності в тих життєвих сферах, що проявляють домінуючі індивідуальні риси особистості, подолання пасивності в житті та відчуття своєї неповноцінності.

Розвиток особистості в напрямку найвищих особистісних досягнень здійснюється усвідомленням відстрочки задоволення уявних образів майбутнього, встановленням для себе високих стандартів, самотворенням свого унікального стилю життя, закріпленням індивідуальних особистісних рис в соціальних ситуаціях, що максимальним чином проявляють ці риси, позитивним підкріпленням результатів особистісного зростання.

Кризи та відхилення, що перешкоджають високим особистісним досягненням, характеризуються факторами стилю життя, високого ступеня свободи вибору напрямку особистісного зростання, незадоволення особистісних потреб внаслідок певних заборон, обмеження самостійності, затримки на певних рівнях особистісних досягнень, поверненням на попередні рівні.

Зрілість особистісного зростання розглядається як повна самореалізація особистості шляхом оволодіння системою цінностей як філософією життя, об'єднання всіх особистісних рис навколо її центру – "самості", подолання вікових криз особистісного зростання і характеризується компетентністю, професіоналізмом: уміннями гнучко реагувати на різні життєві ситуації, легко вибирати стратегії для високих особистісних досягнень.

Коригування відхилень від ефективного особистісного зростання пропонується здійснювати засобами сублімації, що забезпечує відведення енергії небажаних імпульсів за сприятливими для особистісного зростання каналами, розвитком соціальних інтересів, потреб та вільним їх поєднанням з внутрішніми особистісними потребами, позитивним підкріпленням бажаних особистісних досягнень.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в поясненні та прогнозуванні найвищих особистісних досягнень шляхом визначення цінних принципів і підходів в існуючих структурних концепціях розвитку особистості.

Теоретичне значення визначається подальшою розробкою структури процесу особистісного зростання людини в напрямку найвищих особистісних досягнень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розкритті і прогнозуванні найвищих досягнень різноманітних феноменів освіти,

професійної діяльності, спорту й ін.

Можливе впровадження результатів дослідження в процес організації та зміст освіти, спортивної, мистецької підготовки в умовах переходу на індивідуальне планування власних освітніх траєкторій і досягнень.

Перспективи наукових розробок у цьому напрямку потребують, на нашу думку, дослідження моделей діяльності суб'єктів особистісного зростання, їх особистісної структури і процесу особистісного зростання.

Використана література:

1. Максименко С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. – К., 2007.
2. Хьелл Л. Теории личности / Хьелл Л., Зиглер Д.. – СПб., 2007.

ЦЫНА В. И. Психолого-педагогическое прогнозирование наивысших личностных достижений средствами существующих структурных концепций развития личности.

В статье осуществляется объяснение и прогнозирование с помощью существующих структурных концепций направленности теории личностного роста в направлении наивысших личностных достижений. Анализируется поиск пригодных существующих структурных концепций роста личности для уточнения фактов и соотношения переменных в описании компонентов обеспечения наивысших личностных достижений. Основной стратегией исследования концептуальных подходов к личностному росту стала формулировка рабочих определений в виде описания принципов, методов объяснения становления и развития компонентов, которые обеспечивают наивысшие личностные достижения. Раскрыта современная теоретическая концепция личностного роста в направлении наивысших личностных достижений с помощью гипотетически стабильных характеристик структурных концепций обоснования роста личности.

Ключевые слова: личностный рост, достижения, структурные концепции развития личности.

TSINA V. I. Psychological-pedagogical forecasting highest personal achievements by means of the existing structural concepts for the development of personality.

The article is an explanation and prediction using the existing structural concepts orientation theory of personal growth in the direction of the highest personal achievements. Analyzes the search for suitable existing structural concepts growth of personality to clarify the facts and correlations of the variables in the description of the components ensure the highest personal achievements. The main strategy of the research conceptual approaches to personal growth became the wording working definitions description of the principles, methods explanations of the formation and development of components that provide the highest personal achievements. Disclosed modern theoretical concept of personal growth in the direction of the highest personal achievements using hypothetically stable characteristics of structural concepts justify the growth of personality.

Keywords: personal growth, achievements, structural concept of personality development.